

Fra »Svensketiden« 1643—45.

Ved C. Klitgaard.

I »Jyske Samlinger« 4. IV. 27 ff. har jeg omtalt de Planer til Fæstningsanlæg i Jylland (ved Bersodde, Hals og Mov), som de af Christian IV d. 11. Aug. 1645 udnævnte Landkommissarier 15. April 1645 fremkom med i deres udførlige Betænkning angaaende, hvorledes Landet bedst kunde sikres mod Gentagelse af fjendtlige Indfald. Angaaende Tilvejebringelse af det fornødne Antal Arbejdere til Fæstningsanlægene siger Betænkningen bl. a.:

»Og efterdi ikke en ringe Tal Folk til saadant stort »vidtløftigt Arbejde udkræves, kunde man vel ved »dette Middel bringe et stort Antal tilveje af det Slags »Folk udi Jylland og Skaane, som fast værre Straf for- »tjent haver, nemlig, at eftersom der findes mange »udi Landet, som sig godvilligen udi Fjendens Tjene- »ste udi forleden Fejdetid (o: 1643—45) havde begivet, »hannem til alt Ondt gjort Anledning, end selv været »med at plyndre og røve, stolendes paa den Naade, »dem efter forrige kejserlige Krig (o: 1627—29) ve- »derfores, da derfor den ganske Posteritet (o: Efter- »slægt) til Amindelse og Eftersyn burde Eksempler »paa saadanne at statuere, andre derved kunde spejle »sig og udi ulykkelige Tilfalde saadan at bedrive have »en Afsky.«

Det foreslaas dernæst, at »saadanne berygtede og navnkundige Landsforrædere« paagribes og efter at

være domfældt bliver sat til Fæstningsarbejde 2—3 Aar, medmindre de kan købe sig fri ved at erlægge en Kendelse til Landkisten. Endvidere foreslaas, at Landsforræderne skulde have Haar og Skæg afraget, for at de lettere kunde kendes fra andre Mennesker.

Der haves vel fra Kejserkrigen 1627—29 Eksempler paa, at adskillige Jyder sluttede sig til Fjenderne, men Tallet synes dog ret lille¹⁾, og de fleste af de Tilfælde, der er kommet mig for Øje, har været Kvinder, der lod sig forlokke til Utugt; »den Naade, dem efter forrige kejserlige Krig vederfores«, tager vist ogsaa nærmest Sigte paa Kongens Tilgivelse af, at Jyderne efter Oktober 1628 var blevet tvunget af Fjenden til at aflægge Troskabsed til Kejser Ferdinand II, hvilken Ed skulde aflægges af alle Mænd over 16 Aar. Bønder og menige Almue i Vendsyssel fik allerede 28. April 1628 Tilgivelse for, at de for nogen Tid siden havde indtaget Kongens og Rigets Fjender der i Landet²⁾, hvad de jo heller ikke havde kunnet forhindre, men de havde tidligere forhindret Kongens flygtende Ryttere i at komme over Limfjorden ved Nørresundby.³⁾

Som ovenfor anført peger de talrige Tingsvidner, jeg har set, paa, at det i Kejserkrigen mest var Kvinder, der fraterniserede med Fjenden, og om en saadan »Soldaterpige« fra Sønderlunden i Hallund S. Maren Nielsdatter erfarer vi af Jerslev H. Tgb. 10. Marts 1631,

¹⁾ Hans Jørgensens Søn i Brovst, Jørgen Hansen, rejste bort med Kejsers Folk (Han H. Tgb. 9/11 1646), og en ung Person, Jens Christensen af Nibe, bortkom i Ufredstid med Landets Fjender (Nibe Tgb. 1633, fol. 6 b). Søren Nielsens Hustru Kirsten Jespersdatter i Serreslev S. uddrog med de kejserlige Folk og forløb hans Hus og Bo (Jerslev H. Tgb. 12. Jan. 1643).

²⁾ Kancelliets Brb.

³⁾ Om Sammenstødet mellem Kongens Ryttere og Bønderne, se Chr. Petresch Christensen: „Fra Kejsers Tid“ i Aalb. A. Aarbog I.

at hun 16. Febr. 1628 kom til sin Farbroder Peder Pedersen i Holt i Jerslev sammen med en Soldat Jacobus og begærede sin Arvelod udbetalt, thi hun sagde, at hun vilde leve og dø med den Karl, hun havde med sig, og Farbroderen maatte da købe dem fra sig. 22. Juni samme Aar kom hun igen med en anden Soldat ved Navn Henrik von Langen — den anden Soldat havde forladt hende — og sin Broder Jens Nielsen, og de anmodede om hendes Breve, Sølv og Penge, for hun vilde drage af Landet med Soldaten. Saa maatte Farbroderen ogsaa købe dem fra sig og havde desuden megen Tribulans med Løjtnanten. Endelig kom Pigen igen 27. og 28. Maj 1629 lige før Fjendens Udmarch og havde en 3. Soldat med sig, som hun nu »havde taget for Haande«, og desuden havde de 1 Feltwebel, 4 gemene Soldater og 20 Ryttere, med sig, og de indlagde sig hos Farbroderen om Natten og holdt Hus der efter deres egen Vilje. Da begærede Pigen ogsaa sine Breve, Sølv og Penge, for hun vilde drage af Landet med dette Selskab, saa Farbroderen aldrig skulde se hende mere. Farbroderen maatte saa med sin syge og svage Hustru og deres Børn tage deres Kreaturer og søge Udørken, og Pigen og hendes Selskab lukkede alle Gemmer op og borttog efter Behag, saa Peder Pedersen fandt alt i ond Maade, da han om anden Dagen kom hjem igen.

I Krigen 1643—45, da Svenskerne holdt Vendsyssel besat med en ret stor Tropestyrke fra 18. Januar til 1. Juni 1644 og derefter med en mindre Styrke, som laa paa Voergaard og paa Aalborghus, indtil Oberst Vogn Vognsen med vendsysselske Bønder fordrev dem i Dagene omkring 1. Aug.¹⁾, var der utvivlsomt mange

¹⁾ Se Kaptajn K. C. Rockstrohs Afh. „Vogn Vognsøn til Stenshede“ i Personalh. Tidsskr. 5. I. 157 ff.

Danske, der sluttede sig til Fjenden, og da Frænde er Frænde værst, og det naturligvis var de mindre heldige Elementer i Befolkningen, der løb over til Svenskerne, terroriserede disse Overløbere Befolkningen i langt højere Grad, end Fjenderne gjorde. Der mangler vel ikke Vidnesbyrd om, at Svenskerne optraadte brutalt overfor Befolkningen og da særlig i Begyndelsen af deres Ophold heroppe, da Indkvarteringsforholdene og Krigsydelserne ikke endnu var ordnet, men Overløberne var dog de værste, og som naturligt er, vendte Beboernes Forbitrelse sig da ogsaa særlig mod dem. Med Støtte af C a r l s b e r g f o n d e t har jeg i en Aar-række foretaget Arkivstudier vedrørende Vendsyssels indre Historie, og blandt mine Uddrag af Tingbøger og andre Arkivalier findes ogsaa adskilligt vedrørende de fjendtlige Indfald i det 17. Aarh. og Befolkningens Forhold til Fjenderne.

I Hjørring Tingbog¹⁾ omtales, at en hel Del Personer fra Bjergby Sogn havde deltaget i Svenskernes Røveri af Hjørring-Borgernes Gods, der var skjult i Asdal Skov, og i Hvetbo H. Tgb.²⁾ omtales et Par danske Karle fra Sulsted Sogn, som sammen med Fjenden havde røvet hos en Kone i Aistrup Sogn. I Skagen forbød Byfogeden 24. Febr. 1645 nogen at huse eller hæle dem, der havde tjent Svensken, og blandt dem, der blev beskyldt for at have gaaet Fjenden under Øjnene, var Raadmand C h r i s t e n M i k k e l s e n i jeg har set paa, at det i Kejserkrigen mest var Kvin-Højen, der skulde have givet Fjenden (en Officer ved Navn H e n r i k F y h r, kaldet »den Graa«, og Major C a r s t e n S t e i n e g e r) Anvisning paa andre Skagboeres Gods og faaet dem til at »gøre Træhest« til

¹⁾ 4. Aug. 1648.

²⁾ 22. Aug. 1646.

Skagens Borgere.¹⁾ Ogsaa Byens Tjener (o: Politibetjent) og Fyrpasser P e d e r P e d e r s e n blev beskyldt for at have pudset Svenskerne paa flere Borgere og givet dem Anvisning paa en ung Kone, hvorfor hun hver Nat maatte rømme fra sit Hus med sine smaa Børn.²⁾

I Vester Brønderslev boede en M o g e n s A n d e r s e n, som i Svenskens Tid forlod Hustru og Børn og sluttede sig til Fjenderne og »handlede imidlertid ukristeligt«. Senere gav han sig af med Tyveri og blev 1650 tiltalt for sine Forseelser.³⁾

Det er dog Han Herreds-Boerne, der udtaler sig mest indgaaende og mest fordømmende om Overløberne; der er ligefrem en lidenskabelig Farve over Tingsvidnerne fra denne Egn. 27. April 1646 vidnede 12 Mænd, at det var dem vitterligt, at R a s m u s L ø b e r, som da tjente de Godtfolk paa Aagaard, unødt og utvungen gav sig i Svenskens Tjeneste. Han fik derefter Kvarter i Kjettrup og handlede og skikkede sig saa baade som en Tyv og Skælm og Landsforræder og var meget argere og værre i alle Skælmsstykker mod Landsens Folk end Fjenderne, saa ingen af Vidnerne kunde give ham saa ondt et Skudsmaal, at han jo havde fortjent det ti Gange værre, eftersom ingen Skælmsstykker var ham for ringe, men han var mesterlig udi dem udlært.

Jens Andersen i Sønder Bjerre (Gøttrup S.) tog Tingsvidne af Han Herreds Ting 6. April 1646:

Niels Jørgensen i Kjeldgaard og 9 andre Mænd vidnede, at H a n s M o g e n s e n⁴⁾, født i Haasum Præ-

¹⁾ Skagen Tgb. 23. Septbr. 1644 og 8. og 22. Decbr. 1645.

²⁾ a. St. 10. Marts 1645.

³⁾ Jerslev H. Tgb. 9. og 30. Maj 1650.

⁴⁾ Søn af Mogens Jensen, f. ca. 1587, d. 1641, Præst i Haasum-Ramsing. Hr. Mogens var gift 3 Gange og havde 21 Børn, af hvilke 4 blev Præster; hans Enke Anne Knudsdatter, f. 1615,

stegaard i Salling, frivillig, unødt og utiltvungen af et letfærdigt skælmsk Gemyt gav sig i Tjeneste hos Regimentskvartermesteren under Oberst Sach¹⁾), som laa i Kvarter i Sønder Bjerre, og i al den Tid, han var hos ham, som var moxen fra det allerførste, de kom her i Landet, og til de Dage, de marcherede første Gang ud, da handlede og skikkede han (Hans Mogensen) sig mod dette Landsens Indbyggere, sine fattige Næste og Jævnkristne, som en letfærdig, gudsfragaen, oprunden Skælm og Landsforræder og ikke øvede sig i andet end Landsens og Indbyggernes Fordærvelse og Ødelæggelse, røvede og tog fra dem alt det, han kunde overkomme, huggede, slog, pryglede og tribulerede Bønderne mere end nogen af deres Fjender som en haard, umild Tyran, og hvad han ikke selv røvede og hentog, udsatte han Fjenderne til, det tog de hen, og forklagede de fattige Bønder for Oberstkvartermesteren uden Skel og Ret og bad ham skyde de Bæster og Hunde, nedhugge Arme og Ben, Næse og Mund af de skælmske Bønder, saa fik han Sølv og Penge og gode Heste, med mange flere og utallige Skælms- og tyranniske Stykker, som umulig er at opregne, saa ingen i Verden kan give ham saa ondt, haardt og strængt Vidne, at han det jo ti Gange værre havde fortjent, eftersom ingen kunde høre eller spørge i den Tid enten af Fjenderne selv eller de Skælme, der havde givet sig til dem, nogen der førte sligt et tyrannisk, skælmsk og ubarmhjertigt Levned som han, og førte saa mange fattige Fattigfolk i Ulykke, som han gjorde, med Hug og Slag, Fængsel og Trængsel, Gods og Formues Forrøvelse, saa mange flere for hans Skyld i Elendighed maatte geraade end af Fjenderne, saa vidt som de havde at kommandere, som han var under, saa alle, der hørte hans Navn, ræddedes og »skall« (skjalv?) for hans tyranniske Levned og Forhold. Og derfor uden om Højheden her i Danmark i høj og nedrig Stand talte saa bespottelig, som aldrig saadant af nogen hørt.

d. 1703, blev gift med de efterfølgende 4 Præster i Haasum (Wiberg).

¹⁾ Heinrich v. Sach, havde Hovedkvarter paa Voergaard.

Hans Mogensen var indstævnet med Varsel af Viborg Landsting til at møde paa Han Herreds Ting for at paahøre Vidneførslen, men udeblev naturligvis.

Søren Pedersen i Tanderup (Bejstrup S.) tog Tingsvidne af Han Herreds Ting 23. Marts 1646:

4 Mænd vidner, at noget lidet før Fjenden drog ud, da gav Laust Christensen, som tjente Søren Pedersen i Tanderup, sig »godvilligen, unød og utiltvungen« i Svenskens Tjeneste, uanset Søren Pedersen længe holdt ham paa Aagaard hos sig (S. P. var Ridefoged til Aagaard) og med andre godt Folk tit og ofte raadede ham, at han ikke skulde give sig til dem, og kunde dog intet hjælpe. Straks efter, at han havde givet sig til dem, red han ud med Svenskens Folk til Brøndum (Kollerup S.) og hentede en Kvindeperson ved Navn Maren og sagde, der de kom hjem: »Nu har jeg hende hjemme. Jeg skal vel inden faa Dage hente flere til« og red siden nogle Gange ud med dem og ledte om flere, og da de skulde bort, tog Laust Christensen en af Søren Pedersens Bolsterdyner og en Bolsterhoveddyne og rystede Fjerene af dem og gjorde Ild i Gaarden og sved Fjerene af dem og tog en ganske Hob andet Tøj, Klæder, Jernfang og hvad forekom saa og en Klædeskjortel med Snore paa med andet mere, uanset at Rytterne bad ham lade det blive, formedelst Søren Pedersen havde givet dem en hel Del Penge. Desforuden tog han af Søren Pedersens Hjul, Vogn og Vognredskab og andet mere og bar ind og utiltvungen modvilligen opbrændte og handlede sig meget slemmere og værre end Rytterne, som en ret Skælm og Landsforræder og Fjende, og tit og ofte truede han Søren Pedersen med, at han skulde sætte Rytterne ud paa ham og fly ham i deres Hænder. Og da de red bort, tog Laust Christensen en graa Hest, om var Søren Pedersens, og red bort med, som ellers var blevet i Behold, med mange flere Fortræds- og Skælmsstykker han anrettede og satte Rytterne ud til, saa de ikke kunde vidne saa ilde paa ham, at han jo værre havde fortjent. Laust Christensen mødte ikke til Gensvar, men Stævningsmændene havde 9. Marts truffet ham i

en Lade i Vesløs, saa han havde ikke forladt Egnen med Fjenderne.

Anders Christensen i Holmsøgaard (Haverslev S.) tog Vidne af Han Herreds Ting 20. April 1646:

Vogn Christensen i Holmsø samt 23 andre Mænd og 3 Kvinder vidnede, at Laust Sørensen, som tjente Karen Pedersdatter i Holmsøgaard, frivilligt og godvilligt gav sig i Svenskens Tjeneste til de Ryttere, som laa i Holmsøgaard, og siden han kom til dem, skikkede og handlede han sig som en Tyv og Skælm og en ret Landsforræder og som en umild Tyran, slog og drog de fattige Folk i Husene og gjorde Fjenderne Anslag og viste dem alt det, han vidste de ejede og havde, og langt mere han sagde for dem, end han vidste Skel og Ret til, og selv opstak og opledte, hvad de fattige Folk havde skjult for Fjenderne, og nedgravede, nedbrød og sønderslog og huggede Borde, Bænke, Panel og andet Husgeraad, udslog deres Vinduer og gjorde al den Skade og Fortræd, han i nogen Maade kunde gøre, og intet skøttede om, hvad eller hvor meget han røvede og tog fra de fattige Folk, og viste Rytterne det andet, som var beholden, indtil han fik skilt dem ved al deres Formue. Saa ingen noksom kan fuldsige hans skælmske Gerninger og ugudelige tyranniske Levned og Bedrift paa Vej og Sti, i Mark og Kær, hvor han for frem, nedrendte, slog og tarsk alle dem, ham forekom, og jagede Christen Nielsen i Holmsøgaard med Hustru, Børn og Folk fra Hus og Hjem og siden med Rytterne opsøgte Anders Christensen og bandt og pinte ham og bad, at Rytterne skulde slaa ham Lem fra Lem, for saa viste han dem vel, hvad han havde af Sølv og Penge. Siden hentede han Christen Nielsen ind til Karen Pedersdatter og der slog og tarsk, ja og pinte ham mere og værre end Fjenderne ukristelige og vredlige, saa den fattige Mand siden den Tid aldrig har haft en Helbredsstund, men ligger paa sin Seng. Yderligere vidnedes, at hverken Vidnerne eller nogen, som kendte Laust Sørensen den Gang, kan give ham saa ondt et Vidne, at han dog havde fortjent det ti Gange værre, og det var Synd, at

han skulde leve paa Jorden og gaa blandt andre Guds Børn. Laust var indstævnet med Varsel af Viborg Landsting 25. Febr. 1646, men udeblev naturligvis. Laust Sørensen dømmes 1. Juni til at lide tilbørlig Straf efter kgl. Forordning.

Vogn Christensen i Halmsø tog samme Dag Tingsvidne om, at **Jens Svendsen**, født i Fjerreslev, havde begivet sig frivilligt til Fjenderne og om, at han have optraadt over for Befolkningen paa samme Maade som Laust Sørensen og navnlig havde røvet fra Vogn Christensen. Jens Svendsen var ogsaa indstævnet med Varsel af Viborg Landsting 25. Febr. 1646, men udeblev, og 1. Juni dømtes han til at lide Straf efter kongelig Forordning.

Ærlig og velfornemme Mand **Jens Pedersen** i Bejtrup, Delefoged til Sejlstrup, rejste paa Han H. Ting 23. Marts 1646 paa Lensmanden Sten Billes Vegne Tiltale mod **Niels Jensen Roed** i Vester Svenstrup (Hjortdal S.) angaaende hans utilbørlige Bedrifter »udi den bedrøvelige Tid og Fejdes Tilstand mod sine Næste og Medkristne«.

I Følge Tingsvidne af 19. Jan. 1646 havde **Niels Lauridsen Roed** i Vester Svenstrup og **Niels Laursen s. St.** vidnet, at **Niels Jensen Roed** 20. Okt. 1645, da **Niels Laursen** vilde jage **Niels Roeds** to gamle Øg af sin Kaalhave, havde truet ham med en Langbøsse og havde sagt: »Lader du ikke mine Øg gaa, da skal jeg tænde under dig, saa at Djævelen skal fare i dig,« og saa skød **Niels Roed** efter ham, og da han saa, at han ikke ramte, raabte han til sin Datter, at hun skulde give ham hans Fork, men saa løb **Niels Laursen** hjem. **Oluf Madsen** i Torup og flere Vidner udtalte, at de tit og ofte i denne Fejdetid hørte, at **Niels Jensen Roed** sagde til **Oluf Madsen**, at han havde nogle af Kirkens (Hjortdal) Penge, dem skulde han lægge fra sig til Svensken, ellers skulde **Niels Roed** »fly ham pint saa lang som en Bjælke i et Hus«.

Niels Nielsen i Nørtorup (Hjortdal S.) med flere vidnede, at de havde hørt, at **Niels Roed** sagde til Rytte-

ren, at Oluf Madsen havde to Langbøsser, en Musket og et Par Pistoler samt en bred Kaarde, det skulde Rytteren lade ham lægge fra sig eller føre ham til Obersten; Oluf Madsen havde flere Gange maattet købe sig fra Niels Roed med Penge. Niels Nielsen og flere vidnede endvidere, at Niels Roed havde sat Rytteren ud paa Niels Nielsen for en Sadel og et Sæt Sølvknapper, saa Niels Nielsen maatte frikøbe sig med en Hat til 2 Daler, et Væрге til 3 Daler og 1 Par store Sølvhægter, ellers vilde Rytteren have ført ham til Kvartermesteren paa Oksholm. Noget før Fruedag 1644 var Niels Roed kommet ind i Niels Niensens Lade med en Slagel og havde forlangt en Daler af Margrete Olufsdatter, ellers skulde han slaa »din forbandede Hore og Tæve« saaledes, at hun aldrig skulde gø mere, og saa maatte hun give ham 1 Slettedaler for sin Moster og 1 for sig selv for at faa Fred. Maren Pedersdatter i Svenstrup havde et rødt Skørt, som Niels Roed gav Rytteren Anvisning paa. I Maj 1644 havde Niels Roed taget en engelsk Kvindekappe fra Laust Thomsens Hus i Svenstrup, og kort Tid efter havde et Vidne set, at Niels Roed solgte to Kvindekapper paa Stranden til »Bagirne« (ø: Norbagger, som med »Bageskuder« kom til Kysten for at handle). Hos Laust Thomsen havde Niels Jensen Roed ogsaa taget en Oksehud og i det hele øvet flere Skælmsstreger, pryglet Folk og molesteret deres Huse ved at slaa Vinduerne ud og skyde gennem Dørene.

Niels Roed mødte ikke paa Tinget til Gensvar, og han blev dømt til at straffes som vedbør efter sit Forhold i bemeldte Tid.

26. Okt. 1646 stod Ridefogden til Sejlstrup Henrik Blok paa Tinget og paa Lensmanden Sten Billes Vegne begærede Dom over Niels Jensen Roed i Vester Svenstrup for hans utilbørlige Bedrifter i den bedrøvelige Tid og Fejdes Tilstand. Han blev dømt til at straffes paa Kroppen paa Bremerholm i 10 Aar.

Der haves dog ogsaa Eksempler paa, at unge Mennesker blev tvunget til at tjene som »Junger« (ø: Op-passere) hos Svenskerne. Saaledes tog Jens Smed i

Serreslev 14. Juli 1653 paa Jerslev Herreds Ting Stokkenævnsvidne af 24 Mænd, at det var dem vitterligt, at hans Søn *A n d e r s J e n s e n*¹⁾ gik i Aalborg Latinskole, da Svenskerne gjorde Indfald, og han blev taget fra Skolen af Svenskerne mod sin Vilje, idet han blev fanget i Slaget for Sundby (o: 18. Jan. 1644, da Svenskerne gik over Isen og slog Vendelboerne ved Nørre Sundby). Svenskerne tog ham med til Jerslev, hvor han var hos en Kornet, saa længe Fjenden opholdt sig her i Landet, men han gav ikke Fjenderne Anvisning paa nogen og ej heller gav han dem nogen Underretning, men talte sine Landsmænds Sag og hjalp dem til Rette, og han havde altid forholdt sig ærligt, kristeligt og vel.

Under Svenskernes Ophold heroppe havde Oberstløjtnant *H e r m a n Z ø g e* Overkommandoen i Han Herred. Han residerede paa Oxholm, og Krigsydelsen erlagdes gennem Sognepræsterne til ham. Han synes at have været en meget beleven Mand, og et Brev fra ham til Herredsprovsten Melchior Gertsen v. Achen i Haverslev begynder: Kiere Hr. Melchior. Gud give Eder en god Dag! og er helt igennem holdt i en venkabelig Tone.²⁾

¹⁾ Antagelig Student fra Aalborg 1654.

²⁾ Han H. Tgb. 2. Marts 1646.